

Büyük İslam Filozofu İbn-i Rüşd*

The Great Islamic Philosopher Ibn Rushd

Ali AYGÜN^a

^aTokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
İslam Tarihi ve Sanatları ABD,
Tokat, Türkiye

Received: 28.02.2023
Accepted: 05.03.2023
Available online: 31.08.2023

Correspondence:
Ali AYGÜN
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
İslam Tarihi ve Sanatları ABD,
Tokat, Türkiye
aygunali@hotmail.com

*Kolektif, *Büyük İslam Filozofu İbn-i Rüşd*,
Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1. Baskı,
Ankara, 2013, 252 sayfa,
ISBN: 978-975-19-5901-0

ÖZ Kindî, Fârâbî, İbn Sînâ ile İslâm düşünce tarihinde Meşşâî filozoflar içinde zikredilen İbn Rüşd; tarihî süreç içerisinde Meşşâî düşünceye yapılan itirazlara bir cevabı temsil ediyor olusundan anlamlı bir yere sahiptir. İbn Rüşd, *Tehâfütü't-Tehâfüt* adlı eserinde, Gazâlî'nin filozofları eleştirdiği yirmi ayrı meselenin her birini ayrı ayrı ele alarak kendine göre onun eleştirilerinde haksız olduğu noktaları ortaya koymuştur. Türkçede İbn Rüşd literatürüne ilişkin çeşitli yayınları görmek mümkündür. Bu çeşitlilik, okura zengin okuma seçenekleri sunmaktadır. Bu alanda üzerinde durulması gereken çalışmalardan biri de *Büyük İslam Filozofu İbn-i Rüşd* adlı kolektif eserdir. Kitap, *Diyanet İlmî Dergi İbn Rüşd Özel Sayısı*'nda yer alan, felsefe ve İslâm felsefesi alanındaki çalışmalarıyla tanınan on bir yazarın, filozofu farklı yönleriyle ele aldığı on bir ana bölümden oluşmaktadır. Bu makalede, Türkçe literatürdeki İbn Rüşd alanına ilişkin çalışmalardan biri olan *Büyük İslam Filozofu İbn-i Rüşd* başlıklı kitabın tanıtım ve değerlendirilmesi yapılmıştır. Kitap, felsefi düşüncenin savunulmasında görüşlerini Kur'an'la temellendirerek Gazâlî ile başlayan felsefenin yaşadığı meşruyet krizini aşmaya çalışan, İslâm düşünce tarihinin önemli akımlarından biri konumundaki Meşşâî ekole mensup olan İbn Rüşd'ü, farklı yönleriyle ele alıp incelemektedir. *Büyük İslam Filozofu İbn-i Rüşd* adlı çalışma, felsefe ve İslâm felsefesi alanındaki çalışmalarıyla tanınan on bir yazar tarafından kaleme alınan on bir ana bölümden oluşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İbn Rüşd; filozof; İslâm felsefesi; Meşşâî felsefe

ABSTRACT Ibn Rushd, who is mentioned among Kindi, Fârâbî, İbn Sînâ and Peripatetic philosophers in the history of Islamic thought; It has a meaningful place as it represents an answer to the objections made to Peripatetic thought in the historical process. In his work called *Tehâfütü't-Tehâfüt*, Ibn Rushd dealt with each of the twenty different issues that al-Ghazali criticized the philosophers, and revealed the points where he was unfair in his criticisms. It is possible to see various publications on Ibn Rushd literature in Turkish. This diversity offers the reader rich reading options. One of the studies that should be focused on in this field is the collective work called *Ibn Rushd, the Great Islamic Philosopher*. The book consists of eleven main chapters, in which eleven authors, who are known for their work in philosophy and Islamic philosophy, included in the Special Issue of the Religious Journal of Religious Studies, discuss the philosopher from different aspects. In this article, the book titled *The Great Islamic Philosopher Ibn Rushd*, which is one of the studies on the field of Ibn Rushd in Turkish literature, has been introduced and evaluated. The book examines Ibn Rushd, who is a member of the Peripatetic school, one of the important currents in the history of Islamic thought, who tried to overcome the legitimacy crisis of philosophy that started with Ghazali by basing his views on the Qur'an in the defense of philosophical thought, with different aspects. The work called *The Great Islamic Philosopher Ibn Rushd* consists of eleven main chapters written by eleven authors who are known for their work in philosophy and Islamic philosophy.

Keywords: Ibn Rushd; philosopher; Islamic philosophy; Peripatetic philosophy

EXTENDED ABSTRACT

Ibn Rushd, who is mentioned among Kindi, Fârâbî, İbn Sînâ and Peripatetic philosophers in the history of Islamic thought; It has a meaningful place as it represents an answer to the objections made to Peripatetic thought in the historical process. In his work called *Tehâfütü't-Tehâfüt*, Ibn Rushd dealt with each of the twenty different issues that al-Ghazali criticized the philosophers, and revealed the points where he was unfair in his criticisms. Considering that Ibn Rushd, known as "e-Sharih" in the Islamic world and "commentator" in the Latin world, memorized the "al-Muwatta", the basic book of the Maliki sect, one of the characteristics of Islamic philosophers that emerged in his person is a strong religious belief at the beginning of their education life. that they have been educated. Kindi, Fârâbî, İbn Sînâ and İbn Rushd are also experts in religious sciences. As a result, these Islamic philosophers tried to reconcile philosophy and religion. It is clearly seen that Ibn Rushd acted on religious literature while grounding philosophy. According to him, philosophy is the friend and milk brother of religion. Philosophy and religion are truths. It is possible to see various publications on Ibn Rushd literature in Turkish. This diversity offers the reader rich reading options. One of the studies that should be focused on in this field is the collective work called Ibn Rushd, the Great Islamic Philosopher. The book consists of eleven main chapters in which eleven authors, who are known for their work in philosophy and Islamic philosophy, included in the Special Issue of Religious Journal of Religious Studies, discuss the philosopher from different aspects. In this article, the book titled *The Great Islamic Philosopher Ibn Rushd*, which is one of the studies on the field of Ibn Rushd in Turkish literature, has been introduced and evaluated. The book examines Ibn Rushd, who is a member of the Peripatetic school, one of the important currents in the history of Islamic thought, who tried to overcome the legitimacy crisis of philosophy that started with Ghazali by basing his views on the Qur'an in the defense of philosophical thought, with different aspects. The work named Great Islamic Philosopher Ibn Rushd consists of eleven main chapters written by eleven authors who are known for their works in philosophy and Islamic philosophy. In terms of understanding Ibn Rushd and learning the nature of his philosophy, the book named Great Islamic Philosopher Ibn Rushd stands before us as a qualified work that also allows for historical and sociological reading. The fact that the book was prepared with the works of people interested in Islamic philosophy, especially Peripatetic philosophy and Averroes; It introduces the reader to who the experts in this field are and allows the reader to meet with relevant names. The book will contribute to the Ibn Rushd literature in Turkish, and will lead especially young readers to broader research on the philosopher.

Türkçede İbn Rüşd literatürüne ilişkin çeşitli yayınları görmek mümkündür. Bu çeşitlilik, okura zengin okuma seçenekleri sunmaktadır. Bu alanda üzerinde durulması gereken çalışmalardan biri de *Büyük İslam Filozofu İbn-i Rüşd* adlı kolektif eserdir. Kitap, *Diyanet İlmî Dergi İbn Rüşd Özel Sayısı*'nda yer alan, felsefe ve İslâm felsefesi alanındaki çalışmalarıyla tanınan on bir yazarın, filozofu farklı yönleriyle ele aldığı on bir ana bölümden oluşmaktadır.

Prof. Dr. Mehmet Özdemir, kaleme aldığı "*İbn Rüşd'ün Yaşadığı Asırda Endülüs*" başlıklı kitabın ilk makalesinde, büyük filozof ve tabip İbn Rüşd'ün doğduğu ve vefat ettiği XII. yüzyılda Endülüs'ün içinde bulunduğu siyasi ve sosyokültürel şartları aksettiren genel değerlendirmeler yapmaktadır.

Okurun konuyu geniş bir perspektiften anlamasına imkân sağlayabilmesi için Endülüs tarihinin XII. yüzyıla kadarki safahatını ana başlıklar hâlinde hatırlatarak değerlendirmelerine başlayan Özdemir, XII. yüzyılda Endülüs'ün istiklalini kaybettiğini, önce Murabıtların daha sonra da Muvahhidlerin idare ettiği bir vilayet konumuna düştüğünü ifade etmektedir.

İbn Rüşd'ün Allah'ın varlığı hakkında öne sürdüğü delilleri, "*İbn Rüşd ve Allah'ın Varlığının Kanıtları*" başlıklı kitabın ikinci makalesinde Prof. Dr. Mehmet Bayrakdar, filozofun "*el-Keşfu an Menâhici'l-Edille fî Akâ'idî'l-Mille*" adlı eserini merkeze alarak incelemektedir.

Kısa bir girişten sonra makalesi üç alt başlıktan oluşan Bayrakdar, birinci başlıkta İbn Rüşd'ün Eş'arî kelamcılar tarafından Allah'ın varlığını ispat için ortaya koyduğu "hudûs" deliline, özellikle de İmâmü'l-Harameyn el-Cüveynî'nin bu delillere yönelttiği eleştirileri ele almaktadır. Yazının ikinci başlığında İbn Rüşd'ün Allah'ın varlığını ispat için bizzat filozofun kendince geliştirdiği delilleri tanıtmaktadır. Yazar üçüncü başlıkta ise hem İbn Rüşd'ün kendi delillerinin hem de Eş'arîlerce ortaya atılan delillere getirmiş olduğu eleştirilerinin değerlendirilmesini yapmaktadır.

Kitabın üçüncü makalesi Prof. Dr. Kemal Sözen tarafından kaleme alınan "*İbn Rüşd Düşüncesinde Tanrı'nın Bilgisi*" başlıklı makaledir. Sözen, makalesinde İbn Rüşd'ün Tanrı'nın bilgisi ile ilgili görüşlerine yer vererek Gazâlî'nin *Tehâfütü'l-Felâsife* adlı eserinde Fârâbî ve İbn Sînâ'nın şahsında bazı Antik Çağ Yunan filozoflarına yönelttiği eleştirilerden biri olan ve mezkûr filozofların tekfirine yol açan "Tanrı'nın küllileri/tümelleri bilip cüzileri/tikelleri bilmediği" hususunda ortaya koyduğu fikirlere yaklaşımını ele almaktadır.

Kitapta yer alan diğer bir çalışma, İbn Rüşd'ün ahiret hayatıyla ilgili görüşlerinin ele alındığı, Prof. Dr. Mesut Okumuş tarafından kaleme alınan "*Endülüslü Fakih ve Filozof İbn Rüşd Düşüncesinde Ahiret Hayatı*" başlıklı makaledir.

Okumuş, konuyu, İbn Rüşd'ün ahiret hayatını ele aldığı "*Faslü'l-Makâl fi Takriri mâ Beyne's-Şeriatî ve'l-Hikmeti Mine'l-İttisal*", "*el-Keşf an Menâhici'l-Edille fi Akâidi'l-Mille*", "*Tehâfütü't-Tehâfüt*" adlı eserlerini dikkate alarak incelemekte, ihtilaf ve ithamlara konu olan bu tartışmalı meselede fıkıhçı ve filozof kişiliği ile İbn Rüşd'ün meseleye nasıl yaklaştığını netleştirmeye çalışmaktadır.

Prof. Dr. Veysel Güllüce tarafından yazılan "*İbn Rüşd'ün Eserlerindeki Bilimsel Tefsir Örnekleri*" başlıklı makale okura, İbn Rüşd'ün bilimsel tefsirinden örnekler sunmaktadır.

Yazısının girişinde bilimsel tefsirin mahiyet ve tarihçesine dair okuru bilgilendiren Güllüce, İbn Rüşd'ün "*el-Keşf an Menâhici'l-Edille*" adlı eserinin "Allah'ın Fiilleri" bölümünde "Âlemin Hudûsu" (yaratılmış olduğu) başlığı altında bu konudaki Kur'ani delillerin başlıcalarından birinin kast ve iradeyi ifade eden inayet delili olduğunu belirttiğini ifade etmektedir.

"*İbn Rüşd'ün Hadisçiliğine Genel Bir Bakış*" başlıklı makalede Prof. Dr. Enbiya Yıldırım, İbn Rüşd'ün *Bidâyetü'l-Müctehid* eseri bağlamında hadisleri ele almasını ve bunları yorumlamasını okurla paylaşmaktadır.

İbn Rüşd'ün hadis alanındaki birikimi ve bu birikimin yansımalarının, muhtasar mukayeseli İslâm hukuk ansiklopedisi olarak kabul edilebilecek *Bidâyetü'l-Müctehid*'de görüldüğünü belirten Yıldırım; bu eserin en önemli yanlarından birini, İslâm hukukunun ana meselelerini karşılaştırmalı olarak vermesi, mezkûr konularla ilgili olarak okuru orta düzeyde bilgilendirmeyi hedeflemesi olarak görmektedir.

Yıldırım, İbn Rüşd'ün bu eserde kullandığı dili, son derece yumuşak bir üslup olarak değerlendirmektedir.

Dini felsefeyle, felsefeyi dinle çatıştırmadan bu her iki alanı, aynı amaç ve hedefi gerçekleştirmeye çalışan -İbn Rüşd'ün deyimiyle- iki arkadaş, dost ve süt kardeş gibi değerlendirmeli, kabul

etmeli diyen Prof. Dr. Bayram Ali Çetinkaya, “*İbn Rüşd’ün Projesi: Felsefe-Din Uzlaşımı*” başlıklı makalesiyle felsefesinin hikmet sevgisi oluşunu, hikmetin İslâm coğrafyasındaki yolculuğunu ele alırken diğer taraftan “Din ile felsefenin süt kardeşliği mi, yoksa felsefe dinden çıkarır mı?” sorusuyla okurun zihninde sorular oluşturup cevapları, okurun kendisinin bulmasına kapı aralamaktadır.

Kitabın önemli bir makalesi de Prof. Dr. Ramazan Altıntaş tarafından kaleme alınan “*İbn Rüşd’de Din-Felsefe İlişkisi*” başlıklı makaledir.

Altıntaş, İbn Rüşd’ün İslâm düşüncesine en büyük katkısının felsefe-din ilişkileri alanında olduğunu söylemektedir. Yazara göre İbn Rüşd; selefleri Kindî, Fârâbî ve İbn Sînâ gibi dinî açıdan felsefenin meşru olduğunu dile getirerek hikmetin dine düşman değil, dost olduğunu vurgulamış, ayrıca felsefe öğrenmenin ve eskilerin ortak kültür mirasını inceleme ve araştırmanın önemi üzerinde durmuştur. Böylece İslâm âleminde bir bakıma felsefeye yeniden itibar kazandırmıştır (s. 181).

Altıntaş’a göre İbn Rüşd, felsefi düşüncenin savunulmasında görüşlerini Kur’an’la temellendirerek Gazâlî ile başlayan felsefenin yaşadığı meşruiyet krizini aşmaya çalışmıştır.

Meşşâî düşüncenin doruk noktasında bulunan İbn Rüşd’ün, rasyonalizmi savunan bir portre olarak ortaya konulduğu, kitabın diğer bir makalesi Prof. Dr. Mustafa Tekin tarafından kaleme alınan “*İbn Rüşd Okumalarında Rasyonellik ve Kritiği*” başlıklı makaledir.

Tekin’e göre İbn Rüşd okumalarından bir Batı rasyonalizmi çıkarmak yerine, İbn Rüşd akılcılığının genel İslâm akli içerisinde nerede durduğunu görmek, bize düşünsel açıdan tıkandığımız noktalarda nasıl bir menfez açılabileceğinin tartışmasını yapmak ve günümüze öneriler sunmak daha faydalı ve gerçekçi bir okuma olacaktır.

Prof. Dr. Süleyman Dönmez, “*İbn Rüşd’de Heyulânî Aklın Birliği 13. Yüzyıl Latin İbn Rüşdçülüğü Çerçevesinde Bir Yanlış Anlamanın Düzeltilmesi*” başlıklı makalesiyle felsefe tarihinde “aklın birliği” ile “akılların birliği”nin karıştırılmaması gereken bir sorun olduğuna dikkatleri çekmektedir.

Yazar, 13. yüzyıl Latin Orta Çağ’da Thomas’ın tavrıyla seyri değişen aklın birliği probleminin kendi ayrımıyla akılların birliğinden ayrıştırılarak ele alınmasının, İbn Rüşd’ün hedef alındığı bir yanlış anlamının düzeltilmesi anlamına geleceğini ifade etmektedir.

Kitapta yer alan son makale Prof. Dr. Ali Bakkal tarafından yazılan “*İslâm Astronomi Tarihinde İbn Rüşd*” başlıklı makaledir.

Bakkal, İbn Rüşd’ün astronomiye katkılarını daha iyi anlamak için onun İslâm tarihi içindeki yerini tespit etmemiz gerektiğini söylemektedir. İslâm astronomi tarihini detaylı olarak ele alan yazar, İbn Rüşd’ün belki de en zayıf olduğu alanlardan birinin astronomi olduğunu tespit etmektedir.

Sonuç itibarıyla İbn Rüşd'ü anlamak, felsefesinin mahiyetini öğrenmek açısından *Büyük İslam Filozofu İbn-i Rüşd* adlı kitap, tarihî ve sosyolojik okumaya da imkân tanıyan nitelikli bir eser olarak karşımızda durmaktadır. Kitabın İslâm felsefesi, özelde Meşşâî felsefe ve İbn Rüşd'le ilgilenen isimlerin çalışmaları ile hazırlanmış olması; okura bu alanın uzmanlarının kimler olduğunu tanıtmakta ve okurun ilgili isimlerle buluşmasına imkân tanımaktadır. Kitap, Türkçedeki İbn Rüşd literatürüne katkı sağlayacak, özellikle genç okurları filozof hakkında daha geniş araştırmalara yönlendirecektir.